

MALMÖ HÖGSKOLA

ISSN 1652-7224 • Publicerad den 15 februari 2012

[Klicka här för utskriftsvänlig pdf-fil](#)[Läs Jonny Hjelm's artikel "Idrott på lek och allvar" här](#)

Debatt:

Idrott på lek och allvar

I idrottsforum.orgs uppdatering #131 den 15 december 2010 publicerades artikeln "Den brutala tävlingsidrotten": Svensk idrottsforskning om konkurrens och gemenskap inom idrotten" av Jonny Hjelm. Artikeln var en första rapport från författarens forskningsprojekt "Gemenskap och konkurrens inom svensk idrott" Hjelm redovisade sin närläsning av ett antal idrottskritiska avhandlingar i pedagogik, sociologi, psykologi och historia från 1970- och 80-talen. Han studerade särskilt begreppet tävlingsidrott; hur begreppet definieras och förstås, och hur företeelsen studeras och analyseras. Hjelm pekade på brister i begreppsapparaten och hävdade att de idrottskritiska slutsatserna bygger mer på ideologiska föreställningar än empiriska belegg. Artikeln och dess kritiska slutsatser bemöttes aldrig.

I förra uppdateringen, #145 den 25 januari, publicerade vi den andra artikeln från Jonny Hjelm's forskningsprojekt under rubriken "Idrott på lek och allvar". Där gick han vidare i sin undersökning av svenska idrottsvetenskapliga avhandlingar, framför allt inom pedagogik med anknytning till idrottsläroverutbildningen, från 1990 och framåt. Han undersökte främst hur författarna behandlat alternativen till tävlingsidrott, nämligen lek och spontanidrott, med utgångspunkt i en text av Göran Patriksson från 1987 där romantiseringen av lek och spontanidrott sägs sakna empiriskt forskningsstöd. Hjelm menade att en rad avhandlingar trots detta präglas av en okritisk lekretorik i sällskap med otydlig begreppsutveckling, oklar tolkning av empirin och osäkert stöd i den internationella forskningen.

I artikeln apostroferades också en av den svenska idrottsforskningens grand old men, sociologen Tomas Peterson, professor i idrottsvetenskap vid forumets moderinstitution och senaste emansutredaren av det svenska idrottsstödet, 2008. Hjelm tyckte sig finna både den romantiserade synen på lek och spontanidrott och en mer problematiserande hållning. I ett genmäle som publiceras nedan hävdar Peterson själv att han inte laborerar med begreppen lek och spontanidrott. Han menar att Hjelm i sin forskning bryter mot grundläggande historiografisk teori och metod, och beskriver Hjelm's läsning av de texter han kritiserar som selektiv, låg och elak.

I sitt svar till Tomas Peterson försvarar Hjelm sitt projekt och sin analys av det empiriska underlaget. Här finns, menar han, systematiska kvalitetsbrister när det gäller begreppshantering och analys. Dessutom har det, skriver Hjelm, inom den beteendevetenskapliga idrottsforskningen funnits för mycket välvillig, empatisk läsning och för lite kritisk granskning och ifrågasättande.

Gånge denna kalk ifrån mig

Tomas Peterson

Institutionen för idrottsvetenskap, Malmö högskola

Detta är ett genmäle till Jonny Hjelm's senaste artikel på Idrottsforum. Det handlar huvudsakligen om hur han förhåller sig till mina insatser på det idrottsvetenskapliga området.

När jag skulle hitta en titel till min första idrottstext valde jag att parafrasera Hjalmar Söderberg, så att "Den allvarsamma leken" blev "Leken som blev allvar". Det var mitt sätt att med några få ord försöka sammanfatta övergången från amatörfotboll till professionell fotboll i Sverige. Jag hade på den tiden inte tänkt en enda ordnad tanke kring "lek", "allvar", "tävlan" eller "spontanidrott" i relation till svensk idrotts barn- och ungdomsidrott. Likväl hävdar Jonny Hjelm att jag använde "[l]ek-allvar-begreppen [...] som motpolerna i ett dystopiskt narrativ. 'Lek' representerade ett ljusst, positivt idrottsligt förflutet – biografiskt eller samhällsligt – medan 'allvar' representerade det idrottsliga nuet eller idrotten i en nära förestående framtid". Är det inte historikerna som har källkritiken som sin livsluft?

I själva verket har jag aldrig skrivit en text som har avhandlat "lek" – vare sig som fenomen eller i motsatsparen "lek-allvar" eller "lek-tävlan". Inte heller spontanidrott. Däremot har jag skrivit mycket om svensk idrotts barn- och ungdomsverksamhet. Att jag inte blandat in lek i dessa texter beror på min syn på leken, där en central beståndsdel är att lek är en verksamhet vari reglerna hela tiden omförhandlas, eller åtminstone är möjliga att omförhandla. Som bekant är sådan verksamhet mycket sällsynt inom barn- och ungdomsidrotten. Har Hjelm hittat ordet lek i någon av mina texter har det således varit *en passant* och knappast något som motiverar en betydelsefull plats i hans historieskrivning.

Likaså med spontanidrotten. Hjelm har, om han har använt sökfunktionen, hittat begreppet tre gånger i Idrottsstödsutredningen (jag tror inte i någon annan av mina texter): en gång i redogörelsen för kommittédirektiven, en i ett citat från Mats Trondman och en gång där jag använder spontanidrotten i ett försök att konkretisera en av de (ytterst ovetenskapliga) verksamhetsprinciper jag förordar för att skapa en bra barn- och ungdomsverksamhet. Och jag talar om den *goda* spontanidrotten, väl medveten om att all spontanidrott inte är god spontanidrott. Men Hjelm är upprörd: "Här påstås, utan hänvisning till vare sig empiri eller annan forskning: att 'I den goda spontanidrotten eftersträvas vanligtvis så jämna lag som möjligt, annars förlorar tävlingen sin mening. Alla som vill får dessutom vara med och delta utifrån sina egna förutsättningar". Därefter fortsätter jag emellertid med följande resonemang som Hjelm utelämnat: "Det viktigaste är inte att kora en segrare när matchen är över utan kampen och glädjen i stunden. I spontanidrotten är således tävlingsmomentet centralt – men utan den rangordning, specialisering och selektion som lätt följer av föreningsidrottens allt för starka betoning av tävlingsfostran". Visst är det väl historikerna som uppmanar oss att inte bryta ut saker ur sitt sammanhang?

Hjelm borde i god poppersk anda ibland pröva att falsifiera sina egna hypoteser. Kanske skulle ha då upptäcka att den samlade samhällsorienterade idrottsforskningen före honom faktiskt inte alls är så oreflekterad och teoretiskt svag som han låter påskina. Men det är väl lite grann detta som är problemet: Hjelm läser så kritiskt som möjligt – men aldrig välvilligt. Han verkar inte *vilja* förstå. Och det kanske även förklarar varför han hittills inte lyckats att skapa särskilt mycket debatt trots den svartmålning som han gjort av ett helt forskarskrå. Vem vill engagera sig i en saklig debatt med någon som bara är låg och elak?

Jag har inte i mina texter hävdats att lek är bra medan tävlan är dåligt. Inte heller att tävlandet bör ersättas med lek. Jag har föreslagit att verksamheten kan förstås och analyseras utifrån två fostransuppdrag, varav det ena inte har så mycket med tävlan att göra, medan det andra handlar just om att hantera tävlandet. Jag har argumenterat för att det är en rimlig balans mellan dessa båda uppdrag som ger den bästa verksamheten inom barn- och ungdomsidrotten. Därför borde Hjelm överhuvudtaget inte vara intresserad av mig i detta sammanhang. Jag är å andra sidan inte huvudfienden i Hjelm's korståg. Det är de ondskefulla saracenerna från GIH – idrottspedagogerna som har förstört/förstör/kommer att förstöra ungarnas naturliga och positiva böjelser för att tävla inom idrotten. Men jag står på deras sida och inte på Hjelm's. Så därför får det bli lite "guilt by association", något som historikerna också brukar varna oss för.

För all del, jag anser att våra idrottspedagoger har gjort många insatser för att kartlägga, analysera och i förlängningen på ett välbehövligt sätt civilisera barn- och ungdomsidrotten. Så inte mig emot. Men när jag skall förstå idrottspedagogernas betydelse och position inom svensk idrottsforskning läser jag hellre Joakim Åkessons *Idrottens akademisering: kunskapsproduktion och kunskapsförmedling inom idrottsforskning och högre idrottsutbildning* än Hjelm's konspirationsteorier.

Hjelm är värtalig när det gäller vad han är emot, men vi svävar i total ovisshet när det gäller vad han är för. Han refererar inte till någon enda studie inom svensk idrottsforskning, vare sig egen eller andras, som stöder hans syn på lek och tävlan. I det hörn han har valt att ställa sig är det ganska ensamt, förutom debattörer som Glenn Östh, sportchef på Sveriges Olympiska Kommitté. Redaktören låter dessutom meddela att en tredje artikel av Hjelm kommer att handla om idrottsforskaren som maktfaktor i förhållande till idrottsrörelsen och till politiken. Jag tar detta, för en gångs skull, snarare som ett hot än som ett löfte.

Copyright © Tomas Peterson 2012.

Om välvillig och kritisk läsning

Jonny Hjelm

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet

För omkring tio år sedan, när jag utforskade damfotbollens historia, läste jag med stor behållning ett flertal idrottsvetenskapliga studier, några av dem författade av bland andra Tomas Peterson. När jag för tre-fyra år sedan började mitt projekt om "Gemenskap och konkurrens inom svensk idrott", och skulle skaffa mig kunskap om hur idrotten utvecklats över tid, och därför började läsa in mig på vad som gjorts på området, var jag inledningsvis "välvillig" i min läsning (delvis på grund av tidigare positiva erfarenheter från damfotbollsprojektet). Efterhand blev jag dock mer och mer kritisk, inte på grund av någon plötslig insikt om behovet av något "korståg" mot GIH, eller behov av att positionera mig vetenskapligt, utan på grund av de brister jag fann när det gällde begreppsanvändning, empiri och teoretiserande. Och om det har jag nu skrivit några artiklar. Märkvärdigare än så är det inte.

Peterson efterlyser mer välvillig och empatisk läsning från min sida. Där jag finner ej definierade begrepp och oklart formulerade utsagor, där ska jag klura ut vad som egentligen menas. Det är en god och sympatisk tumregel vad det gäller enstaka ord och mindre lyckade formuleringar, men när man hittar dylikt lite här och var och ser ett mönster, och det dessutom handlar om begrepp och utsagor av principiell betydelse, ska då också dessa passera som enskilda olycksfall i det akademiska arbetet? Jag menar att så inte kan vara fallet. Det förefaller mig, för att knyta an till Petersons genmäle, som om det på vissa håll inom den beteendevetenskapliga idrottsforskningen funnits väl *mycket* välvillig, empatisk läsning och för *lite* av kollegial (seminarium) kritisk läsning, där såväl texters enskildheter som mer övergripande resonemang nogsammt granskats. Att sedan min kritik är tråkig läsning för de som känner sig träffade, ja, så är det sannolikt. Än mer borde det gälla de mer seniora forskare som inte gjort doktorander och andra mindre erfarna idrottsforskare uppmärksamma på brister när texter förelegat i manuskriptform.

Lekretoriken och "spontanidrottspositivismen" har också verkningar långt utanför akademien. Det handlar alltså inte bara om att leva upp till inomvetenskapliga krav på begreppslig precision och analytiskt djup. De senaste årtiondena har hundratals spontanidrottsplatser/näridrottsplatser byggts runt om i landet med i huvudsak bra resultat. I ett avseende är dock politiker, tjänstemän och andra besvikna – inaktiva, icke föreningsanknutna barn och ungdomar verkar inte, tvärtom vad man hoppats, utnyttja dessa i särskilt stor utsträckning. Och det är problematiskt, då dessa många gånger varit en viktig målgrupp. Bakgrunden är, som pedagogen Josef Fahlén och historikern Paul Sjöblom påpekat, "antaganden" om att näridrottsplatsen ska erbjuda en "kravlös miljö som utgår från barn och ungdomars egen lust och preferenser jämfört med skolidrottens prestationspress och tävlingsmoment".^[1] Men riktigt så kravfri är inte spontanidrottandet (näridrottandet). Fahlén och Sjöblom skriver: "Det allmänna intrycket från studiens observationsdata är att den prestationspress som upplevs i skolans idrottsundervisning är minst lika verksam på näridrottsplatsen och att de tävlingsmoment som skolans idrottsundervisning upplevs innehålla är minst lika vanligt förekommande på näridrottsplatsen."^[2] De "antaganden" som Fahlén och Sjöblom refererar till bör rimligen, åtminstone delvis, kunna kopplas till idrottsforskarnas mångåriga lektorik och "spontanidrottspositivism". Min slutsats är att spontanidrottens krav och sociala villkor, särskilt dess kroppsliga offentlighet, inte är så olika de som barn och

ungdomar upplever i skolans idrottsundervisning eller inom föreningsidrotten.[3]

När det gäller citatet, där jag tillskriver Petersson uppfattningen att ingen exkluderas från spontanidrotten, så menar han att han åsyftat den "goda spontanidrotten", som tänkt ideal. Men då kunde ju Peterson lika gärna ha skrivit att "i den goda barn och ungdomsidrotten" får alla vara med. Det gjorde han dock inte. Kanske är det så vi ska förstå forskarnas sätt att skriva om lek och spontanidrott? Dessa behandlas aldrig som reella, empiriskt existerande fenomen, utan alltid som goda idealtillstånd, medan det omvända alltid gäller den föreningsbaserade barn- och ungdomsidrotten. Och då framstår onekligen den sistnämnda som mer problematisk.

Peterson frågar sig också vad jag "är för", som om kritik utan konstruktiva lösningsförslag vore okollegialt. Men ibland får vi nöja oss med kritiken, den kan vara en bra start. Att kräva och förvänta sig (explicit eller implicit) att kritik *alltid* ska följas av konstruktiva lösningsförslag, presentationer av alternativa synsätt, är för övrigt ett bra sätt att hämma prestigelöst och otvunget inomvetenskapligt meningsutbyte. (Detta torde särskilt gälla dem som är nya och unga i en vetenskaplig miljö, doktorander exempelvis, då man lätt ängslas och undrar över det man ska säga är "bra" nog.)

Peterson har efter sin senaste bok gått ut hårt mot SvFF och talat om "sega strukturer" som är nästan omöjliga att ändra. Enligt min mening verkar det finnas minst lika sega strukturer inom delar av idrottsociologin och idrottspedagogiken, där vissa dominerande tankefigurer förs vidare från forskargeneration till forskargeneration utan kritisk prövning. Vissa saker är kanske lättare att se om man som jag befinner sig i en outsiderposition.

Det är mig ett mysterium att Peterson kan skriva att spontanidrotten inte innehåller någon prestationsbaserad rangordning. Det klassiska sättet att få jämnstarka lag i exempelvis i spontanfotboll är att låta två spelare ta ut lag genom att varannan gång välja spelare till sitt lag. Och de väljer normalt de som är bäst först. De som oftast blir valda sist, eller bland de sista, är mycket medvetna om spontanidrottens rangordning (och kanske inte ens uppmärksammas som individer utan förs kollektivt, under namn som "resten", "klabbet", till ett av lagen). Kanske är det också, socialt sett, en extra känslig rangordning då den görs av barnen själva, inte av någon representant för vuxenvärlden (idrottsledare/idrottslärare/förälder), och öppet inför allas ögon. Just exemplet med spontanidrottens jämna lag, och spännande kamp, återkommer ofta i svenska idrottsforskarens texter, däremot får vi -- så vitt jag kunnat finna -- *inte* veta hur de idrottande själva lyckats åstadkomma detta. De jämna lagen finns bara där. Ibland verkar det också som om det bara är formella (organiserade) prestationsjämförelser (tävlingar) och manifesta rangordningar, exempelvis idrottens resultatlistor, som är socialt relevanta. Studier av social ojämlikhet skulle onekligen förenklas om det vore så behändigt ordnat.

Peterson menar att han inte hade en "ordnad tanke" om lek när han valde använda lek-allvar dikotomin i sin boktitel för drygt 20 år sedan utan att han av en plötslig ingivelse, som det verkar, valde att parafrasera Hjalmar Söderbergs *Den allvarsamma leken*. Men hur kan det komma sig att det inte bara var han som använde dikotomin vid denna tidpunkt utan att det också gällde andra idrottsforskare, då och åren därefter? Varför lät dylika rubriker plötsligt användbara? *Det* är ju det intressanta i sammanhanget. Peterson förklarar vidare att han överhuvudtaget inte fördjupat sig i lek och spontanidrott, eller hur denna förhåller sig till "tävlingsidrott". Men det är också det som är problemet – hos honom och andra – att man flyktigt och med lätt hand ordat om lek, allvar och spontanidrott, utan att problematisera dessa företeelser, eller åtminstone hänvisa till dem som gjort det (och då menar jag även icke-svenska forskare). För om detta gjorts, hade det sannolikt varit omöjligt att exempelvis fortsätta hävda lekens frivillighet. Hur frivilligt är deltagandet i "maktlekar", för att ta ett aktuellt exempel? Petersons kritik av den organiserade, föreningsbaserade idrotten blir obegriplig om den inte förstås mot en bakgrund där lek och spontanidrott utan kvalifikation ses som positiva aktiviteter.

Peterson tycker att jag läst artiklar och böcker selektivt och med överdriven felfinnarnit. På sidan två i min artikel "Idrott på lek och allvar" förklaras att den selektiva läsningen är avsiktlig; att jag "medvetet och ensidigt fokuserar en aspekt", det vill säga, förekomsten av "lek-allvar" dikotomin och allmän lekretorik. Det är alltså underförstått att de granskade studierna kan ha goda kvaliteter. Denna typ av selektiv, kritisk granskning är för övrigt inte alls ovanlig inom humaniora och samhällsvetenskap. Det var till exempel dylik läsning som åren omkring 1990 påvisade genusblindheten inom historisk arbetslivsforskning, liksom den påtagliga romantiseringen av hantverket som en dominerande arbetsform före industrialiseringen.

Att jag skulle vara ensam i Sverige om mina åsikter är märkligt då artikelns utgångspunkt är Göran Patrikssons *Idrottens barn* från 1987. Huvudtankegångarna i det jag skrivit de senaste åren – om den onyanserade synen på "tävlingsidrotten" och den positivt hållna lekretoriken – finns för övrigt hos Patriksson 1987. Det är således i princip inget nytt (bortsett från mina försök att analysera och kontextualisera fenomenet). Det konstiga är att så få tagit notis om Patrikssons ståndpunkt, eller åtminstone explicit förhållit sig till det som förs fram i *Idrottens barn* (och även i en del övrigt som författats av honom). Det bör också ha framgått att det finns många nutida svenska idrottsforskare som *inte* omfattas av min kritik; jag nämner till och med några i not 62, bland andra Håkan Larsson och Marie Öhman.

Till sist; det är tråkigt att Peterson finner anledning att spekulera i mina tänkbara motiv, istället för att enbart fokusera

på artiklarnas innehåll. Jag är låg, elak och ensam, med bara en vän (Östh). Tre gånger påminns läsaren om att jag är historiker (=inte pedagog/sociolog), därtill dålig (kan inte källkritikens grunder). Sammantaget ett skolexempel på hur en meningssmotståndare förminskas och görs till en illegitim kritiker. Jag hoppas att Peterson i fortsättningen både läser mig mera välvilligt och ser på mina avsikter med andra ögon.

[1] Josef Fahlén & Paul Sjöblom, *Näridrott i skolmiljö, etapp 2 – en utvärdering av användningen av Tegs Näridrottsplats i Umeå*, RF FoU-rapport 2007:9, s 38.

[2] Ibid.

[3] Se exempelvis Gunnel Olsson, *Mellan Rum. Om kropp, rörelse och rytm*, Stockholm 2003.

Copyright © Tomas Peterson 2012.